

11. Інформаційно-аналітичний бюлетень про стан прокурорського нагляду за додержанням законів про виконання судових рішень у кримінальних справах та при застосуванні інших примусових заходів за 12 місяців 2012 р. – К.: Генеральна прокуратура України, 2013. – 92 с.

12. Щедровицкий Г. П. Система педагогических исследований (методологический анализ) / Г. П. Щедровицкий // Педагогика и логика. – М., 1993. – 412 с.

Журавская З. Совершение преступлений персоналом исправительных колоний как один из факторов, который снижает уровень обеспечения личной безопасности осужденных. В статье отражены основные детерминанты, порождающие совершение преступлений персоналом исправительных колоний. Обобщены взгляды относительно содержания деятельности персонала исправительных колоний, связанной с обеспечением личной безопасности осужденных в исправительных колониях. Освещена проблема характера отклонения поведения персонала учреждений исполнения наказаний от нормативно определенных условий выполнения служебных обязанностей. Проанализированы вопросы улучшения качественного состава работников учреждений исполнения наказаний. Обоснованы предложения по мерам, направленным на противодействие правонарушениям и обеспечение личной безопасности осужденных в учреждениях исполнения наказаний. Соблюдение конституционных прав и свобод человека в местах лишения свободы может обеспечивать только специально подготовленный и социально защищенный персонал. Администрация учреждений исполнения наказаний должна тщательно подбирать кадры при приеме на службу. При этом особое внимание должно уделяться их добросовестности, человечности, профессиональному уровню подготовки и личной пригодности к работе. Указанный подход позволит повысить уровень индивидуальной ответственности персонала исправительных колоний по обеспечению личной безопасности осужденных, усовершенствовать практику противодействия преступности в исправительных колониях.

Ключевые слова: исправительная колония, преступность, места лишения свободы, осужденный, личная безопасность.

Zhuravska Z. Committal of Crimes by Personnel of Prisons as One of the Factors that Reduces the Level of Personal Safety of Prisoners. The paper describes the main determinants of generating crimes personnel of penal colonies. The article summarizes the positions regarding the activities of the staff of correctional colonies connected with the ensuring character of the personal safety of prisoners in correctional colonies. The problem of the nature of the deviation staff behaviour in penal institutions of regulatory certain conditions is investigated. The issues of improving the quality of penal institution's personnel are analyzed. Proposals for measures aimed at combating such negative phenomenon and personal security of convicts in penal institutions are substantiated. Only specially trained and social defended personnel can provide the maintenance of constitutional rights and freedoms in prison. The administration of penal institutions should carefully select staff at placement on service. Particular attention should be given to their integrity, humanity, professional level training and personal suitability for the work. This approach will enhance the individual responsibility of penal colonies' personnel to ensure the personal safety of inmates to improve the practice of crime's resistance in the penal colonies.

Key words: penal colony, criminality, prison, penal institutions, convicted, personal safety.

УДК 343 (094. 4)(477)

О. Старко

Особливий психофізичний стан жінки як підстава пом'якшення відповідальності за ст. 117 Кримінального кодексу України

Статтю присвячено проблемі особливого психофізичного стану жінки під час пологів та відразу після пологів як підстави пом'якшення відповідальності за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини. Проаналізовано питання про співвідношення особливого психофізичного стану та обмеженої осудності. Досліджується питання про вплив вагітності та пологів на фізичне і психічне здоров'я жінки, а також на інтелектуально-вольову сферу особи під час вчинення злочину. Розглядається питання щодо неоскаржуваної презумпції особливого психофізичного стану.

Ключові слова: особливий психофізичний стан, вбивство, жінка, вагітність, пологи.

Постановка наукової проблеми та її значення. Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 Кримінального кодексу (далі - КК) України) відносять до складів злочинів з пом'якшуючими обставинами. Підставою пом'якшення відповідальності за цей вид умисного вбивства є те, що під час пологів та відразу після пологів жінка перебуває у так званому «особливому психічному та фізичному стані». Проте, у диспозиції норми ст. 117 КК України, законодавець не вживає формулювання «особливий психофізичний стан», а передбачає час вчинення злочину як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони складу злочину – «під час пологів та відразу після пологів» (стан суб'єкта пов'язується з певним проміжком часу).

Зважаючи на це, особливо дискусійними у кримінально-правовій доктрині є низка питань: 1) що лежить в основі цього стану? який вплив він здійснює на інтелектуально-вольову сферу особи? 2) чи кожна жінка, яка вчинила вбивство своєї новонародженої дитини під час пологів та відразу після пологів перебуває в особливому психофізичному стані чи такий стан лише припускається? 3) чи є тотожними категорії «обмежена осудність» та «особливий психофізичний стан»?

Аналіз досліджень цієї проблеми. Проблемі кримінальної відповідальності за цей вид вбивства присвячено невелике коло спеціальних досліджень. Зокрема, це роботи Л. І. Глухарьової, Л. А. Остапенко, О. М. Попова, Л. І. Тіміної, Г. Шаріпової, Т. Д. Цибуленко та інших. Проте, важливий аспект цієї проблеми – питання особливого психофізичного стану досліджувалось поверхнево.

Формулювання мети та завдань статті. Метою статті є дослідження вищезгаданих дискусійних питань проблеми особливого психофізичного стану жінки як підстави пом'якшення відповідальності за ст. 117 КК України.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Щодо першого питання. Підставою віднесення норми про дітовбивство до привілейованих складів злочинів є така специфічна ознака як особливий психофізичний стан, обумовлений вагітністю та пологами. Складним є питання про те, що лежить в основі цього стану, і тим самим є підставою пом'якшення відповідальності? Чіткої та повної відповіді як у психології, так і в медицині і тим більше у кримінально-правовій науці немає. На нашу думку, необхідно виходити з того, який вплив здійснює вагітність і пологи на психічне та фізичне здоров'я жінки, для чого слід звернутись до медичних досліджень.

Медицина визнає, що вагітність здійснює суттєвий вплив не тільки на фізіологічні процеси, а й на психічну діяльність. Чому так відбувається? Плід – це білковий утвір, який багато в чому відрізняється від організму матері: він має свою імунну систему, свою кров, резус-належність тощо. Плід живе, продукти життєдіяльності виділяються у навколоплідні води, а звідти всмоктуються у кров матері. Внаслідок цього відбувається подразнення нервової системи матері та всього її організму. Крім того, у період, що передує пологам, жіночий організм зазнає величезних гормональних навантажень. Так, «...під час вагітності вміст у крові естрогену та прогестерону збільшується в тисячу разів, потім, після пологів, різко знижується до нормального рівня або значно нижче» [1, с. 4].

Причому, навіть нормально протікаюча вагітність має вплив на психіку жінки [2, с. 40–41]. Таких вагітних характеризують «...як емоційно нестабільних, вони відчувають слабкий ступінь вираженості нервово-психічного напруження» [3, с. 102]. Тому психіка будь-якої вагітної жінки під час вагітності нестійка та мінлива.

Без вагітності не може бути пологів, отже, на початку пологів жінка вже перебуває в емоційно нестабільному стані. Водночас саме під час пологів гормональні передумови, довготривалі психічні перевантаження, що передують їм, досягають своєї максимальної величини. Під час пологів має місце больова домінанта, яка переважає над всіма іншими. Пологовий акт, як стверджують медики, «...супроводжується не тільки мобілізацією фізичних сил роділлі, а й великим нервовим напруженням, відчуттям страху та болем» [4, с. 41–42], а «...довготривалі й повторні болі інколи призводять до порушення ясності свідомості й неправильної поведінки» [5, с. 60]. Підвищувати чутливість до болю під час пологів може несприятлива особиста життєва ситуація та негативні емоції [6, с. 11]. Якщо є соціальні причини (наприклад, позашлюбна вагітність), то в умовах больової домінанти соціально прийнятні шляхи їх подолання нівелюються.

Болгарський учений Н. Манчев зауважує, що особливе напруження, якого зазнає жінка під час пологів, обмежує її здатність чітко усвідомлювати смисл і значення своїх дій та керувати ними. Таке напруження особливо інтенсивне, коли наявні спеціальні причини, пов'язані з пологами, які сильно хвилюють психіку жінки. Перед матір'ю, яка має підстави боятися наслідків пологів, особливо коли дитина позашлюбна, під час пологів та відразу після них чітко постає картина ускладнення суспільної і

сімейної обстановки та труднощів морального й матеріального характеру. Такі уявлення ще більше посилюють психічне напруження, пов'язане з пологами [7, с. 190]. Результати опитування жінок, засуджених за дітовбивство, показали, що 80 % з них під час вчинення злочину відчували страх, тривогу, 20% – не можуть пригадати, що з ними відбувалось [8, с. 161-163].

Таким чином, розглядаючи особливий психофізичний стан, слід враховувати сукупність процесів як фізичного (пологи, больові відчуття, що їх супроводжують), так і психічного характеру (нервове напруження під час пологового процесу, страх тощо), які сприяють зниженню здатності чітко усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними.

Ці процеси поширюються на кожну жінку і, як стверджують медики, незалежно від наявності несприятливої життєвої ситуації, під час пологів завжди мають місце зміни психіки, а матір зазвичай астенізована і у вищій мірі емоційно лабільна [9, с. 203].

Щодо другого питання. Чи кожна жінка, яка вчинила вбивство своєї новонародженої дитини під час пологів та відразу після пологів перебуває в особливому психофізичному стані? Чи такий стан лише припускається? У роботах тих авторів, які вивчають означену проблему, сформувалися різні підходи. Так, більша частина дослідників вважають, що особливий психофізичний стан у жінок, які вчинили дітовбивство, в окремих випадках може мати місце, а в інших – може бути відсутній (С. В. Бородін, Л. І. Глухарьова, А. Л. Карасова та ін.). Окремі вчені констатують, що в розглядуваній статті закладена неоскаржувана презумпція особливого психофізичного стану [10, с. 119]. Інші вважають, що особливий психофізичний стан присутній у кожному випадку вагітності та пологів [11, с. 8].

Остання точка зору, на наш погляд, є слушною. У Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я людини» від 1 квітня 1994 р. зазначалось, що підставою виділення цього складу злочину у привілейований склад є особливий фізичний та психічний стан жінки під час пологів або відразу після них. Однак Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. посилення на особливий стан жінки під час пологів або відразу після них не містить. Так, у п. 21 зазначено, що умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини кваліфікується за ст. 117 КК України, якщо воно вчинено під час пологів або відразу після них. Тобто визначальною ознакою застосування ст. 117 КК України є те, що вбивство новонародженої дитини відбувається «під час пологів або відразу після пологів», зокрема тоді коли жінка перебуває в особливому психофізичному стані.

Отже, особливий психофізичний стан є у кожної жінки у відповідний період, пов'язаний з вагітністю та пологами, тобто має місце у всіх випадках убивства матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після пологів. При цьому, ми не розглядаємо вагітність і пологи як причину дітовбивства. Вони є тими обставинами, які послаблюють здатність жінки до правильного вибору варіанту поведінки. Слід зазначити, що переважна більшість опитаних працівників прокуратури (90%), вважають виправданим включення в диспозицію ст. 117 КК України в якості пом'якшуючої обставини саме ознаки «під час пологів або відразу після пологів» [8, с. 153-156].

З цього приводу, не можна погодитися з думкою Л. І. Глухарьової, яка вважає, що такий стан може бути відсутній, особливо в жінок, які ведуть аморальний спосіб життя, і тоді немає причини зменшувати покарання [12, с. 39]. Якщо навіть припустити, що жінка заздалегідь планує вбивство новонародженої дитини та веде аморальний спосіб життя, а потім реалізує свій умисел, то виключити ту обставину, що злочину передуює стан вагітності і сам злочин вчинюється в період пологів або відразу після них, не можна. Вагітність є однією з пом'якшуючих покарання обставин, врахування якої – це обов'язок суду, і це обґрунтовано, то чому пологи, які здійснюють набагато відчутніший вплив на психіку жінки, не завжди можна визнавати обставиною, що пом'якшує відповідальність?!

Щодо третього питання – чи є тотожними категорії «обмежена осудність» та «особливий психофізичний стан»? Аналіз наведених в літературі точок зору дозволяє зробити висновок, що жінка під час пологів та відразу після них, перебуває в стані збудження, при якому її здатність до розуміння й оцінки своїх дій послаблені. Однак цей стан не пов'язаний із психічним захворюванням, оскільки в цьому випадку постало б питання про неосудність матері. Особливий психофізичний стан є результатом лише деяких відхилень у психічній діяльності суб'єкта, однак у рамках осудності.

Деякі вчені розглядають особливий психофізичний стан як прояв стану обмеженої осудності. Так, Л. І. Глухарьова зазначає, що «...при дітовбивстві пологи, які відбуваються в ненормальній обстановці, змінюють хід інтелектуально-вольових процесів у роділлі (наприклад, у неї гіперболізується уява, спотворюється обсяг свідомості, переважає емоційний момент, знижуються контрольні-вольові функції тощо). У зв'язку з цим, роділлі неадекватно сприймає обставини і реагує на ситуацію. Тому її слід визнавати зменшено осудною» [12, с. 39].

Водночас останні дослідження в галузі психології свідчать про те, що не завжди ці стани ототожнюють. Так, Ф. Сафуанов, узагальнюючи досвід експертної роботи щодо кваліфікації психічного стану матері, яка вчинила вбивство новонародженої дитини розмежовує стан, що свідчить про обмежену осудність особи та особливий психофізичний стан [13, с. 29-30]. На наш погляд, з цим твердженням слід погодитись. Так, відповідно до законодавства (ст. 20 КК України) обмежено осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними. Водночас у законі не уточнюються ознаки медичного критерію, а в літературі зазначається, що до нього слід відносити хронічні або тимчасові хворобливі розлади психічної діяльності, які належать до непсихотичного рівня. Але чи можна вважати особливий психофізичний стан хворобливим психічним розладом? У літературі висловлюється думка про те, що пологи в особливій обстановці і відповідній ситуації – це нехворобливі розлади психічної діяльності [14, с. 36]. Жінка у процесі пологів не може розглядатись як така, що повністю усвідомлює свої дії і керує ними. Але це не є навіть стан обмеженої осудності, оскільки для констатації його потрібна наявність психічної хвороби [15, с. 47].

Якщо психічні аномалії, відхилення, не досягнувши рівня, який виключає осудність, зазвичай виступають мотивуючим чинником, умовою суспільно небезпечного діяння [16, с. 17], то при дітовбивстві здебільшого, як показує аналіз матеріалів кримінальних справ, рішення приймається усвідомлено і, як правило, формується до пологів. Тому не можна стверджувати, що в даний момент, і в цілому, жінка є обмежено осудною. Зміна вольової та інтелектуальної сфер хоча і відбувається, але не внаслідок хворобливого психічного розладу. Водночас не виключено, що жінка в момент пологів або відразу після них може перебувати під впливом хворобливого психічного розладу, тобто бути обмежено осудною. Такі випадки, хоча й рідко, але трапляються у судовій (слідчій) практиці. Таким чином, особливий психофізичний стан – це не завжди обмежена осудність.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Підводячи підсумки зазначимо, що віднесення умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини до складів злочинів з пом'якшуючими обставинами є обґрунтованим та доцільним. Водночас проблема кримінальної відповідальності за цей вид вбивства, зокрема питання стосовно сутності та значення особливого психофізичного стану як підстави пом'якшення відповідальності потребує подальших глибоких медико-правових досліджень.

Джерела та література

1. Чернов А. Болезнь или преступление / А. Чернов // Медицинская газета. – 1989. – 4 янв. – С. 4.
2. Астахов В. М. Психоемоційна напруженість як фактор впливу на закінчення пологів / В. М. Астахов // Педіатрія, акушерство і гінекологія. – 1995. – №2. – С. 40-41.
3. Абрамченко В. В. Психосоматическое акушерство / В. В. Абрамченко. – СПб.: Сотис, 2001. – 311 с.
4. Конкс С. В. Реакция на родовой стресс симпатико-адреналовой и гипоталамо-надпочечниковой систем молодых первородящих / С. В. Конкс // Акушерство и гинекология. – 1996. – №3. – С. 41-42.
5. Молохов А. Н. Очерки гинекологической психиатрии / А. Н. Молохов. – Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1962. – 137 с.
6. Фигурнов К. М. Обезболивание родов: Стенограмма публичной лекции / К. М. Фигурнов – Л.: Всесоюз. общество по распространению полит. и науч. знаний, 1953. – 30 с.
7. Манчев Н. Преступления против личности / Н. Манчев. – София: Българ. АН Ин-т за правни науки, 1963. – 271 с.
8. Старко О. Л. Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (кримінально-правове та криминологічне дослідження): монографія / О. Л. Старко. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Луцьк, 2009. – 188 с.
9. Баншиков В. М. Медицинская психология: Учеб. пособие для мед. ин-в / В. М. Баншиков и др. – М.: Медицина, 1967. – 239 с.
10. Кругликов Л., Каплин М. Посягательства на личность и уголовная ответственность / Л. Кругликов, М. Каплин // Уголовное право. – 2000. – №3. – С. 119.
11. Трясоумов М. А. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с убийствами матерью новорожденного ребенка (ст.106 УК РФ): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / М. А. Трясоумов / Уральская гос. юрид. акад. – Екатеринбург, 2000. – 22 с.
12. Глухарева Л. И. Уголовная ответственность за детоубийство / Л. И. Глухарева. – М.: ВЮЗИ, 1984. – 57 с.
13. Сафуанов Ф. Экспертиза психического состояния матери, обвиняемой в убийстве новорожденного ребенка / Ф. Сафуанов // Рос. юстиция. – 1998. – №3. – С. 29 – 30.
14. Приходько Т. Н. Проблемы уменьшенной вменяемости в уголовном праве / Т. Н. Приходько. – Одесса: Маяк, 1996. – 56 с.
15. Остапенко Л. А. Кримінально-правова характеристика умисних вбивств при пом'якшуючих обставинах (статті 116, 117, 118 КК України): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Л. А. Остапенко – К., 2003. – 214 с.

16. Ломако В. А. Осудність та неосудність за кримінальним правом України: конспект лекції / В. А. Ломако. – Х.: Укр. юрид. акад., 1993. – 24 с.

Старко О. Особое психофизическое состояние женщины как основание смягчения ответственности по ст. 117 Уголовного кодекса Украины. Статья посвящена проблеме особого психофизического состояния женщины во время родов или сразу же после родов как основания смягчения ответственности за умышленное убийство матерью своего новорожденного ребенка. Рассматривая особое психофизическое состояние женщины, следует учитывать совокупность процессов как физического (болевые ощущения, сопровождающие роды), так и психического характера (нервное напряжение во время родового процесса, страх и т. д.), которые способствуют снижению способности четко осознавать значение своих действий и руководить ими. Особое психофизическое состояние присутствует у каждой женщины в соответствующий период, связанный с беременностью и родами, то есть имеет место во всех случаях убийства матерью своего новорожденного ребенка во время родов или сразу после родов. При детоубийстве в основном, как показывает анализ материалов уголовных дел, решение совершить преступление принимается осознанно и, как правило, формируется до родов. Поэтому нельзя утверждать, что в данный момент женщина является ограниченно вменяемой. Изменение волевой и интеллектуальной сфер хотя и происходит, но не вследствие болезненного психического расстройства. Вместе с тем не исключено, что женщина в момент родов или сразу после них может находиться под влиянием болезненного психического расстройства, то есть быть ограниченно вменяемой. Такие случаи, хотя и редко, но случаются в судебной (следственной) практике. Таким образом, особое психофизическое состояние не всегда совпадает с ограниченной вменяемостью.

Ключевые слова: особое психофизическое состояние, убийство, женщина, беременность, роды.

Starko O. Woman's Special Psychophysical State as a Ground of Commutation Liability According to Art. 117 of Criminal Code of Ukraine. The article deals with special mental and physical state of the woman during childbirth or immediately after birth as a base leniency of criminal responsibility for murder of mother of her newborn child. Considering the special psychophysical state of women, it should be taken into account a set of processes of physical (pain sensations that accompany childbirth), and mental nature (tension during childbirth process, fear etc.), which help to reduce the ability to clearly understand the significance of her actions and guide them. Special psychophysical state is present in every woman during the corresponding period associated with pregnancy and childbirth, that is takes place in all cases of mother murder of a newborn child during birth or immediately after birth. As the analysis of criminal case's materials shows the decision to commit a crime is made informed and usually formed before childbirth. Therefore, one can not say that at the moment a woman is restricted sane. Changing of resolute and intellectual spheres though is going on, but not because of morbid mental disorders. However, it is possible that the woman at the time of childbirth or immediately after it may be under the influence of painful mental disorder, that is to be partially sane. Such incidents, although rare, but it does happen in the judiciary (investigation) practice. Thus, a special psychophysical state does not always coincide with restricted sanity.

Key words: special psychophysical state, murder, woman, pregnancy, childbirth.

УДК 343.265

Ю. Фідря

Сучасний стан та перспективи вдосконалення інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням

У статті проаналізовано сучасний стан застосування інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням в Україні. Висвітлена наукова дискусія щодо окремих спірних питань правової регламентації цього інституту. Одним із шляхів підвищення ефективності даного інституту є внесення змін до розділу XII КК України, зокрема, слід розширити перелік покарань, при призначенні яких можливо звільнення від відбування покарання з випробуванням, і включення до нього арешту; розширення кола обов'язків, які покладаються на звільнену від відбування покарання з випробуванням особу. Пленуму Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ необхідно прийняти окрему постанову з цього питання.